

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ

**PALEOGRAFICKO-KODIKOLOGICKÉ
ETUDY**

KAROLINUM

Paleograficko-kodikologické etudy

Zdeňka Hledíková

K vydání připravili Hana Pátková a Ivan Hlaváček

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2021
Redakce Marie Hamšíková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2021

Text © Zdeňka Hledíková, 2021

Foreword © Ivan Hlaváček, 2021

Editoři © Hana Pátková - Ivan Hlaváček, 2021

Cover photo © Miroslav Hák - Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., 2021

Na obálce: Sv. Augustin a sv. Jeroným. Nástěnná malba v knihovně
augustiniánského kláštera v Roudnici nad Labem, před 1421.

Foto: Miroslav Hák

Text knihy vznikl za podpory programu Progres Q07, řešeného na FF UK.

ISBN 978-80-246-4912-2

ISBN 978-80-246-4913-9 (pdf : online)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Profesorka Zdeňka Hledíková (1938–2018)

Foto: Helena Kodalíková

OBSAH

Předmluva	
Zdeňka Hledíková jako kodikoložka a paleografka (1938–2018)	7
<hr/>	
Kalendáře rukopisů kláštera sv. Jiří	10
Poznámka ke svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300	56
Drobnosti k pohybu rukopisů na sklonku první poloviny 15. století	67
Lector Vitus, Berhel a Aldík	75
Nejstarší břevnovský rukopis	83
Rukopis vatikánské knihovny Chigi Q.II.51	96
Zpráva o hledání Husova breviáře	104
Podpisy na listinách ze 14. ledna 1343 a z 5. ledna 1344	113
Pelhřimovský školmistr Konrád a jeho rukopis	130
Kodex Reg. lat. 14 – evangeliář sv. Václava, nebo sv. Vojtěcha?	135
Arnestus von Pardubice und die Handschriften im Lichte seiner Viten	157
Das Passionale der Äbtissin Kunigunde	163
Veršující rabštejnský farář Petr	177
Pražský – vatikánský rukopis listáře Coly di Rienzo	189
Die südeuropäische Schrift im böhmischen Umfeld des 14. Jahrhunderts Unter besonderer Berücksichtigung des Einflusses der bolognesischen Schrift auf die Handschriftenproduktion für Raudnitz	197
Knihovna a další vybavení augustiniánské kanonie v Kladsku před jejím zánikem v roce 1594	218
K autorství Komentáře na Apokalypsu doktora Heřmana Peter von Zittau. Das Beispiel des Autographs einer schöpferischen Persönlichkeit des 14. Jahrhunderts und Möglichkeiten der Autographenatlanten	239
Autorenanmerkungen und Korrekturen Johanns von Jenstein in der Handschrift seines Epistolars	255
Rukopis listáře Jana z Jenštejna	265
Rukopisná drobnost ke stopám Matouše z Krakova v Římě	287
<hr/>	
Přehled studií publikovaných v tomto svazku	294
Bibliografie prof. PhDr. Zdeňky Hledíkové, CSc. (2008–2017)	296
Seznam citovaných rukopisů	300

PŘEDMLUVA

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ JAKO KODIKOLOŽKA A PALEOGRAFKA (1938–2018)

Medievisté (počítám mezi ně samozřejmě i medievistky), domácí i zahraniční, ale nejen ti, si jméno Zdeňky Hledíkové jednoznačně spojují se středověkými církevními dějinami, ti čeští pak ještě navíc s dějinami správními. I když tyto obory jistě tvořily hlavní směr jejího vědeckého zájmu, nezůstalo jen při nich. Možná je však přesnější konstatovat, že oba výše naznačené směry jejího usilování mají – aby je bylo možno považovat za dostatečně nosné – nevyhnutelně úzkou vazbu s klíčovými pomocnými vědami historickými, totiž s diplomatikou a paleografií s kodikologií. Vlastně lze říci, že bez jejich vzájemné integrace by ve výše uvedených oborech nebylo možno přinést takový vklad do současného historického poznávání, jako tomu bylo u Zdeňky Hledíkové, neboť jejich přínos by byl nutně různým způsobem zřetelně limitován. Uvádění dokladů nepovažuji na tomto místě za nutné, stačí odkázat na seznamy autorčiných prací, které doprovázejí sborníky, jež byly vydány při příležitostech jejích jubileí.¹ Ale jsou tu i další práce, zpravidla menšího rozsahu, které vznikly jakoby na okraji coby jakýsi oddych, nicméně nejsou menšího významu, byť se leckdy ocitly na zapadlých místech či v zahraničních sbornících a normálnímu smrtelníku se tak v obou případech staly těžko dohledatelnými. Právě řečené ovšem neznamená, že by se nenašli tací, kteří jsou schopni si poradit v každém případě – a o tom, že jich bude přibývat, není, doufám, třeba pochybovat. Zde však máme na mysli stále ještě většinu těch ostatních, kteří vezmou za vděk předkládaným sborníkem, který se snaží být skromným pendantem k výboru prací ke středověkým českým církevním dějinám, jenž vyšel před deseti lety.² Ostatně je možno konstatovat, že předkládané stati – tak jako veškerá publikační činnost Zdeňky

---

1 Srov. *Facta probant homines*, Praha 1998 a *Roma – Praga, Praha – Řím*, Praha 2009. Bližší bibliografické a životopisné informace lze nalézt v *Lexikonu českých historiků*, Ostrava 2012, s. 168, v nekrologích Evy Doležalové v *ČČH* 117, 2019, s. 237–239, Ivana Hlaváčka ve *Studiiích o rukopisech* 49-1, 2019, s. 63–70 a v subjektivních vzpomínkách žáků Jana Hrdiny a Petra Kreuze v *Pražském sborníku historickém* 46, 2019, s. 5–18. Na zevrubnější zhodnocení její činnosti pedagogické i vědecké ještě čekáme. Řada dalších informací je ovšem i v jubilejních statích předních medievistů, které vznikly u příležitosti jejich výročí a jsou rozptýleny v našich časopisech. Z nich lze jmenovitě upozornit zejména na přetisk dvou ohlednutí Františka Šmahela v jeho *Nalézání, setkávání a mýjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009, s. 393–398.

2 Viz Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010.

Hledíkové – výrazně přispívají k poznání duchovní kultury nejen českého prostředí, ale bez nadsázky celého středoevropského regionu.

Jde tedy o práce převážně paleografické, resp. kodikologické, které čerpají z autorčiných velkých znalostí originálního rukopisného materiálu. Už zde je třeba upozornit, že snad nejdůležitější složka jejích paleografických aktivit, která takříkajíc odkojila celé generace našich posluchačů, totiž učební pomůcka ke středověké paleografii, zde z pochopitelných důvodů nemohla být reflektována.

Pramenným východiskem tohoto studia byly zejména dvě knihovny domácí a jedna zahraniční. Z domácích, tedy pražských, je nasnadě, že to byla v první řadě starobylá knihovna pražské kapituly a pak tehdejší Státní knihovna ČSR, dnes Národní knihovna ČR. Pořadí není náhodné, neboť kapitulní knihovna byla pochopitelně na prvním místě do okamžiku, než byl do ní Zdeňce Hledíkové, stejně jako některým dalším, v době „reálného socialismu“ přístup znemožněn tehdejší Kanceláří prezidenta republiky, která knihovnu spravuje. Její zájem se tak obrátil k rukopisům Státní knihovny ČSR, i když i tam byla její hlavní pozornost upřena na církevní texty a kodexy, tedy konkrétně na liturgické rukopisy našeho nejstaršího kláštera, totiž na rukopisy benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě a jejich kalendária, i když ani jejich nejslavnější kodex, Pasionál abatyše Kunhuty, neunikl její pozornosti. Třetím institutem se pak stala Vatikánská knihovna, k níž měla Zdeňka Hledíková dlouho velice blízko, když se stala na dlouhá léta ředitelkou našeho, sice malého, ale své místo na římském slunci si vydobývalého Istituto storico ceco – Českého historického ústavu v Římě.

Vatikánská knihovna, jako snad žádná jiná, má provenienčně mimořádně pestrý soubor fondů. V jejich latinské, tedy latinským písmem psané části se nacházejí knihy přicházející snad ze všech zemí západního křesťanství, tedy pochopitelně také z Českého království. Mnohé víme, neboť český výzkum sem směřoval – i když spíše nárazově – již od počátku 19. století. Od jeho konce sice zintenzivnil, ale věnoval pozornost především pramenům diplomatickým, tedy domácí vatikánské – papežské provenience. Teprve za jejího ředitelování se ale její soustavná pozornost obrací i dalšími směry, v tom rovněž k pramenům kodikologickým. I když sama Zdeňka Hledíková byla k těm autochtonním dlouhodobě, zejména přípravou úvodního svazku českých vatikánských *Monument*, též takřka přikována, přesto si našla čas, aby z nepaměti vysvobodila několik bohemikálních či přímo provenienčně českých rukopisů. Jsou to stati nevelké, ale různým způsobem signifikantní tím, co říkají.

Tyto stati, které vznikaly na samém okraji jejích hlavních aktivit, nás po probírce její bibliografie svým počtem opravdu překvapily. Bylo toho více, než jsme předpokládali, a domníváme se, že tento výbor překvapí i ty, kdo tuto knihu vezmou do ruky. Třeba ovšem dodat ještě jedno: kodikologické

a paleografické znalosti Zdeňky Hledíkové jsou také rozptýleny v pracích řady jiných autorů, kteří se věnovali studiu rukopisů z různých aspektů. Ti často žádali o její dobrozdání týkající se stáří textu, identity či rozdílnosti písarských rukou či jenom správné dešifrace textu. Kdyby se dělal jejich seznam, byli bychom možná překvapeni jeho rozsahem.

Katedra pomocných věd historických vyjadřuje touto publikací díky své emeritní profesorce. Dík za její vědecké dílo, ale také za léta přítomnosti a přátelství, kterého nám bylo dopřáno.

Zcela na závěr pak jen stručná ediční poznámka. Konkrétní přípravu vzala na sebe obětavě profesorka Hana Pátková s pomocí Mgr. Lindy Mikulenkové. Studie obsažené v tomto souboru vycházely v poměrně dlouhém časovém rozmezí, v různých periodikách a sbornících s velmi odlišnými požadavky a přístupy redaktorů. To nepochybně ovlivnilo jejich vydanou podobu. Zásahy editorů tohoto vydání se omezují na opravu překlepů a zřejmých přehlédnutí, sjednocení pravopisu a sjednocení podoby poznámkového aparátu. V potřebné míře (odkazy na díla v tisku, která mezitím byla publikována, atp.) byl aparát doplněn. Editoři byli rovněž vedeni pietními důvody, a proto zásadně nedoplňovali další literaturu, která byla mezitím vydána a leckdy příslušné bádání posunuje. V nutných případech, zvláště v německy psaných textech, jsou zásahy vyznačeny hranatými závorkami.

Stati jsou svědectvím své doby a autorského záměru. Do něho nevstupovat velí i pieta, s níž byl sborník připravován.

V Praze v létě 2019

Ivan Hlaváček

KALENDÁŘE RUKOPISŮ KLÁŠTERA SV. JIŘÍ

Soubor středověkých rukopisů kláštera sv. Jiří na Pražském hradě je svým počtem neobyčejně rozsáhlý, přitom svým obsahem z větší části stereotypní.¹ Značný podíl zde totiž mají žaltáře a breviáře, které, ačkoliv nejsou nikdy zcela shodné, jsou přece do té míry homogenním pramenem se specifickým obsahem, že jejich vypovídací hodnota jako celku je pro historika velmi omezená. Tyto rukopisy samozřejmě nejsou nikdy datovány a jejich časové zařazení se děje jen zhruba určením stáří písma (jež je při převažující poměrné kaligrafičnosti a jen přibližně známé, spíše jen předpokládané provenienci rukopisů jen zcela rámcově²), případně pomocí umělecko-historického rozboru jejich výzdoby. Zvládnout jejich obsahovou stránku a zařadit je do časových a věcných souvislostí v jejich podstatě může pouze specialista na dějiny liturgie.³ Jinou, opět specializovanou cestou je tu muzikologický rozbor hudebních zápisů, pokud se v breviářích vyskytují.⁴ Zkoumání kalendářů obsažených v některých rukopisech sledovalo zprvu především další možnou cestu bližšího postžení svatojiřských rukopisů z hlediska jejich proveniencí a doby vzniku. Současně však skupina dvaceti kalendářů vzniklých mezi koncem 12. a počátkem 15. století a spojovaných s rukopisným souborem svatojiřského kláštera je natolik rozsáhlá, že umožňuje sledovat na příkladu jedné instituce vývoj kalendářových zvyklostí a chronologických znalostí v uvedeném období. Výsledky zde dosažené nelze přirozeně automaticky aplikovat na české prostředí vůbec, ale bohatost svatojiřského kalendářového

---

1 Základní soubor je chován ve Státní vědecké knihovně ČSR, rukopisném oddělení býv. Univerzitní knihovny (dále UK), Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in c. r. bibliotheca publica atque Universitatis pragensis asservantur*, 1–2, Pragae 1905–1906, podle rejstříku.

2 Výjimku tu tvoří soubor rukopisů tzv. Kunhutina skriptoria, srv. Blažena RYNEŠOVÁ, *Beneš, kanovník svatojiřský a „Pasionál abatyše Kunhuty“*, ČAS III, 1926, s. 13–35, zvl. s. 30.

3 Základní informace lze ovšem získat z literatury, především P. SUITBERT BÄUMER, *Geschichte des Breviers*, Freiburg 1895, případně českých *Dějin římského breviáře* B. MALINY, Praha 1939; svatojiřskými rukopisy se z liturgického hlediska zabýval F. POKORNÝ v rukopisné práci *Dějiny středověkého jednohlasu v Čechách a na Moravě*, mně neznámé.

4 Václav PLOCEK, *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur*, 1–2, Pragae 1971 a speciálně Týž, *Zwei Studien zur ältesten geistlichen Musik in Böhmen, I (Texte und Analyse), II (Noten und Abbildungen)*, unter Mitarbeit A. TRAUB, in: *Bausteine zur Geschichte der Literatur bei den Slawen*, Bd. XXVII, I, 2, 1985.

materiálu může – přes jeho specifčnost – poskytovat východisko ke studiu méně dokumentovaných kalendářových řad jiných institucí, a tím celkové situace v Čechách. Konečně sledování konkrétních údajů v kalendářích, především specifických svátků, může postihnout leckteré kulturně historické, kulturně politické a politické souvislosti až s překvapivou jasností.⁵ Aniž by v omezeném rozsahu této stati bylo možno vyčerpat všechny možnosti, které studium kalendářů poskytuje, měl by tu být poskytnut spolehlivý základ a východisko ke všem.

Úvodem k celkové charakteristice svatojiřských kalendářů tu budiž poznamenáno, že žádné z nich se neshoduje s jiným do té míry, aby je bylo možno prohlásit za totožné,⁶ uvažovat o přímém opisu jednoho kalendáře z jiného nebo dokonce označit některý jako závazný, „oficiální“ kalendář instituce. Liší se navzájem různou formulací těchže údajů k jednotlivým dnům (např. uvedením *et sociorum* v různých variantách nebo vypsáním různě širokého výběru oněch druhů), ve většině případů se též liší bližší klasifikací světců k jednotlivým dnům poznamenaných, tzn. že kolísá v rozličné kombinaci označení *confessor* – *martyr* – *episcopus* – *abbas* – *monachus* – *papa* přiřazované téže osobě, a to i u svátků zcela běžných. Rozdíly tohoto druhu mohou znamenat a zřejmě opravdu vyplývají jak ze samozřejmé znalosti příslušných svátků, resp. světců, tak z dosti podstatné neznalosti o světcích, jehož jméno bylo poznamenáváno. V prvním případě byla pozměňována formulace údaje ve svých akcidentárních znacích v důsledku víceméně samostatného psaní, ve druhém vedl týž způsob zapisování údajů ve svém základě běžných k jejich komolení věcnému (kolísání *martyr* – *confessor* ap.). V každém případě tyto rozdíly popírají vzájemnou závislost kalendářových textů, v nichž se vyskytují, a jejich sledování ve větším měřítku a počtu případů dovoluje stanovit příbuznost některých textů a jejich vzájemné vztahy. Postiženy jsou vesměs v ediční příloze k této práci, resp. v textových poznámkách k ní, zde je dále přihlíženo už jen k vzájemným vztahům a příbuznosti textů, které byly touto cestou stanoveny.

Jiný význam má konkrétní kalendářový výběr z většího množství světců, jejichž památka měla být v některý den slavena nebo připomínána, a který by měl zachycovat především liturgické zvyklosti země a instituce, jíž kalendář náležel,⁷ zachycuje však rovněž časový vývoj ve smyslu omezování

5 Upozornit je tu možno např. na svátek canterburského arcibiskupa Tomáše Becketa (20. XII.) v rozličných kalendářích včetně údaje o přinesení jeho ostatků, zaznamenaného v XII D 9 (srv. dále). Především tato problematika tu mimo upozornění může být jen odkázána na vyhledání příslušných údajů v edici.

6 Výjimku tvoří dva kalendáře z konce 14. stol. (UK XIII E 1 a XIII C 1a), které až na nepatrnosti jsou skutečně totožné.

7 Kalendáře vznikaly původně jako liturgická pomůcka a v klášterním prostředí jí zůstaly dlouho, teprve ve druhé polovině 14. st. lze pozorovat ustrnutí této jejich funkce. Omezování počtu světců uváděných v kalendářích z původního zaplnění všech dnů v měsících ve 12. až zhruba druhá

počtu zaznamenávaných světců, u některých jejich přechodného uvádění, a vcelku dovoluje stanovit teoretický kalendářový úzus instituce.⁸ Ten má v konkrétních projevech vždy jednotlivé odchylky, přesto je natolik zřejmý, že s přihlédnutím k němu bylo možno a nutno:

1. vyloučit ze svatojiřského prostředí některé kalendářové texty (a tím, v případě totožnosti písarské ruky, i celé rukopisy) jako cizí svým původem;⁹
2. u jiných stanovit sice cizí původ, ale dodatečné přizpůsobení svatojiřskému úzu, a tím je do zdejšího prostředí pojmout;¹⁰
3. u jiných stanovit sice přímou vnější souvislost jejich vzniku se svatojiřským prostředím, ale současně obsahovou odchylnost tak závažnou,¹¹ že jejich souvislost se svatojiřským prostředím je dána výlučně vnějšími faktory, pro jeho potřeby však tyto texty nevznikly a jeho zvyklosti neobrážejí.

Až uvnitř těchto skupin bylo možno uvažovat o otázce konkrétní svatojiřské proveniencí oněch textů.

Velká variabilita kalendářových textů (a vlastně vysoký počet breviářů samých) si vyžadovala zdůvodnění, které by zachytilo historickou skutečnost, o níž ona variabilita svou existencí vypovídá.

Domnívám se, že odpověď na otázku, jak je možné, že každý z dvaceti, resp. po vyloučení cizích rukopisů (1. a 3. skupiny) patnácti textů se od sousedního liší, je nutno hledat ve vysokém společenském zařazení svatojiřského kláštera a současně v benediktinské řeholi. Členkami kláštera byly šlechtičny vyšších rodů včetně členek rodu panovnického, jejichž věno při vstupu do kláštera zahrnovalo mnohdy i rukopis breviáře jako hodnotu hmotnou, reprezentativní i účelovou: benediktinské sestry byly po slavných slibech vázány, stejně jako benediktinští mniši, osobní povinností denní společné a hlasité recitace, event. zpěvu breviáře. Pro svatojiřský klášter tuto praxi skutečně dodržovanou dokazuje komentovaný rukopis benediktinské řehole,¹² zpracovaný pro ženský a podle jedné z vrstev komentáře konkrétně

---

třetině 13. století na pouze některé dny měsíce od sklonku 13. století (ve svatojiřském prostředí však neplatí bezvýjimečně) zřejmě s vyhraňováním liturgického úzu souvisí a studium vývoje kalendáře bude muset k těmto souvislostem přihlédnout. Ve všech případech ale kalendáře nezachycují všechny světce obsažené v breviářových textech alespoň připomínkou a stále se zvětšující vzdálenost mezi počtem „kalendářových“ a „breviářových“ světců (k ostatním typům liturgických knih zde nepřihlížím, protože východiskem mé práce byly rukopisy svatojiřské, kde breviářové knihy převažují) obráží zřejmě i postupné vyhraňování kalendářů ve smyslu jejich změny i jako pomůcky k obecnému počítání dnů v roce.

8 Je zachycen edicí textů, ovšem nikoliv jako teoretická rekonstrukce, ale v konkrétní variabilitě projevů.

9 UK XII G 8, UK XIII E 14b, NM XIV D 13.

10 UK XIV F 12.

11 UK XII D 9, VI G 16b.

12 UK I F 29. Vlastnický přípis v rukopise sice praví, že *Iste liber est monasterii Brewnoviensis*, pochází však až z konce 15. století, kdy byl svatojiřský klášter neobsazen, zatímco rukopis je psán

svatojiřský klášter.¹³ U žádné z kapitol Regule určujících podobu společných recitací, zpěvů a čtení není žádná odchylka, naopak komentář ukazuje na stejnou praxi jako v mužských kláštorech.¹⁴ To ovšem předpokládá, že jeptišky se slavnými sliby byly „*litteratae*“, že znaly latinu, čtení a psaní; nemá tím být řečeno, že by patřily ke středověkým učencům latiny a latinského psaní aktivně používajícím, ale právě jen to, že dovedly číst, latinsky znaly alespoň tolik, aby texty číst mohly a v podstatě jim rozuměly, a bylo-li třeba, uměly i něco napsat.¹⁵ Poslední dokazují rozličné přípisy právě ve svatojiřských rukopisech, psané neumělými rukama,¹⁶ přesto bezchybně a latinsky (i česky ovšem), byť s jednoduchou formulací.

Byl-li ale tento stupeň vzdělání předpokladem k tomu stát se benediktinkou, je tím současně vysvětleno, proč se jimi stávaly původně pouze šlechtické a až od poloviny 14. st. též patricijské dcerky: literární vzdělání se v těchto kruzích vyskytovalo a bylo považováno za vhodné pouze u žen, především těch, jež měly vstoupit do kláštera,¹⁷ u žen panovnického rodu bez

---

zběžnou knižní bastardou přelomu 14. a 15. století. Obsahuje stručné zpracování a výklad hlavních myšlenek a ustanovení Regule určené i pro novicky, *Speculum monacharum*, a od f. 36r úplný text celé Regule se základním, ale leckde i aktualizovaným komentářem, psaným týmhž písařem jako základní text.

- 13 Obsahuje řadu konkrétních jmen zdejších jeptišek, výtek proti nim a poukazů na zdejší situaci, které reagují na nesrovnalosti první poloviny osmdesátých let 14. století.
- 14 Např. v komentáři k ustanovení o střídání se v hlasitém čtení se na f. 109 praví, že je v mnoha kláštorech zvykem, že *in primo nocturno legunt puella chorales, quos vos vocatis kornycze, in II nocturno adulte et professe, in tercio nocturno velate; et maxime, quando est omelia, nulla debet legere eam nisi vellata in reliquis seniores, XII abatissa, si est presens, vel alia senior, que est ad hos pervecta[!]* et sic debet ordinari in conventu, ut ille contentent et legant, que edificent audientes, sed non risum in choro suscitent. Est tamen observandum, quod de I^o et II° et III° nocturno debent assumi discrete et pervecte personae, meliores lectrices et cantrices, et maxime festivis diebus, quando populus confluit ad ecclesias, et iste postea ordine suo legant lecciones et contentent versus. Quia nonnullae habent voces dissonas et discordantes jako nemazany voz, aliqve rancas jako chrusty, aliqve asperitate terribiles, nemotorne jako kola mlynnna nebo jako koczky kádyz na ssye vrczye, aliqve depressas chrapane jako rozbyty zwon s sypane sicut habent[!] panna Byetka Suchdolska. Et tales non edificent audientes, sed ad risum movent plus et ad cachinum. Proto je lepší, aby četla vždy jedna, která to dobře dovede, než aby se střídaly. K termínům na počátku citace se na f. 97r praví, že *puelle dicuntur usque ad XIII annum, adolescencia a XIII anno usque ad vicesimum octavum*.
- 15 Souvisí s tím celý okruh otázek kolem vzniku překladů latinských děl do národních jazyků a vzniku původních děl v národních jazycích, spojovaný v německém prostředí Grundmannem, v českém Škarkou právě s ženskými kláštery, kde se potřeba jazykově přístupnějších textů určených pro soukromou potřebu (zdůrazňují: soukromou, chórová recitace byla společná, veřejná) projevila nejdříve. Ty je však nutno ponechat zcela stranou.
- 16 Právě neumělost písma těchto glos kratších i delších vylučuje, že by jejich autory mohli být jednotliví členové kanovnického sboru u sv. Jiří, vzniklého koncem 13. století.
- 17 Latinu jako jazyk vhodný pro vzdělání šlechtičny dokazuje ještě pro polovinu 18. století nadace Doroty Johannny sv. p. Spanenbergové, roz. sv. paní z Wallhofu v klášteře voršilek na Novém Městě pražském ze dne 14. a 30. dubna 1747 (SÚA Praha N L I 6/10). Nadace 3000 zl. má být použita pro osiřelou šlechtickou dívku tak, že *100 Gulden von die Kost, das übrige aber zu der Kleidung und sonstiger der Stiftungsfreylein Nothwendigkeiten, auch zu Erlernung der Musik oder Mahlen oder der lateinischen Sprache verordnet werden können*. Za upozornění na tento údaj děkuji dr. K. Beránkovi.

této podmínky. Současně tento vzdělanostní práh vysvětluje i značně nízký počet ženských benediktinských klášterů do poloviny 14. st. u nás.¹⁸

Leckteré šlechtičny, vychovávané pro vstup do kláštera, především ty, které už svým původem mohly jednou aspirovat na funkci abatyše, sem pak vstupovaly vybaveny základním knižním textem, který ve své profesi měly jednou potřebovat.¹⁹ Záleželo pak na tom, zdali takové šlechtičny byly vychovávány přímo v klášteře, kam měly jednou vstoupit, nebo v klášteře či prostředí zcela jiném: kalendáře jako součást breviářů, jež jim byly pořizovány jako součást věna, pak vyrůstaly přímo z prostředí, kam se jednou dostaly, nebo jim byly ovlivněny, případně odrážely úzus odchylný, který mohl, ale nemusel, být dodatečně pozměněn. Konkrétní písaři textů pak byli v takových případech vybíráni vždy ad hoc, zdaleka není nutné je hledat mezi svatojiřskými kanovníky nebo jakýmkoliv písaři kláštera.

Tento úvod, který současně shrnuje a předjímá některé závěry vyplývající z rozboru studovaných rukopisů, by měl usnadnit orientaci v roztržštěných údajích sedmnácti kalendářových textů, s nimiž je dále pracováno a jejichž základní charakteristika tu následuje v pořadí jejich relativní chronologie, pro niž byla určující zásadně podoba kalendáře samého.

Jelikož jsou kalendáře ve většině případů připojeny k breviářům, je upozorňováno pouze na odchylný charakter rukopisu. Sledován je především vztah písma kalendáře a event. přípisů v něm k textu rukopisu. Většina kalendářů je bez malířské výzdoby, medailónky znamenají zvěrokruhu, jež vlastně nahrazují, event. doprovázejí původní slovní údaje o postavení slunce ve zvěrokruhu, se objevují až v rukopisech druhé poloviny 14. st.; na tyto případy je při popisu upozorněno. V záhlaví jednotlivých měsíců uvádí většina textů vedle údajů o počtu dní v měsíci, který je zahrnut do edice, také jeden nebo více veršů; pouze některé se s různým umístěním v rukopisech shodují, častější je opět variabilita užitých veršů. Všechny kalendáře řadí své údaje podle věčného kalendáře juliánského, který je předepsán každému měsíci. Vlastní text kalendářů obsahuje ediční příloha, proto v popisu jsou výtčeny pouze případy významnější pro určení charakteru nebo data vzniku textu. Rozsah speciálních chronologických i dalších údajů v jednotlivých textech je různý a je jim věnována souhrnná pozornost po základním popise podoby jednotlivých kalendářů. Většina textů obsahuje také několik nekrologických údajů, z nichž se opakuje zakladatelská trojice Mlada – Boleslav – Vratislav

¹⁸ Kromě sv. Jiří to byl jen klášter v Teplicích, vzniklý v 60. letech 12. st. Teprve 1340 vznikl jediný klášter benediktinek na Moravě v Pustiměři a 1348 měšťanský klášter u sv. Ducha na Starém Městě pražském.

¹⁹ Vlastnictví breviáře dokonce předepisovala jako jednu z podmínek vyššího svěcení kleriků synodální statuta post 16. 6. 1368 (Jaroslav V. POLC, *Councils and Synods of Prague and their Statutes*, Appolinaris 53, 1980, s. 513). U benediktinek ovšem nešlo o povinnost knihu mít vlastní, ale o zvyk, možná prestižní a bezpochyby nepostihující všechny případy.

a k nim se řadí větší či menší počet dalších údajů. Na jejich existenci je jen vcelku upozorněno a jsou využity event. pro datování textu, blíže ale tato samostatná problematika sledována nebude, jelikož si zaslouží zvláštní zpracování.

UK VI E 13 (A).²⁰

Text kalendáře i celý rukopis jsou psány karolinou v podstatě jednou rukou; jen na fol. 539–543 bylo vloženo officium ke sv. Prokopu, psané až gotikou, a mladší je i celá složka od f. 903, psaná raně gotickou minuskulou vyznačující se jen výjimečným užíváním kulatého *r* a šikmými vlasovými tahy u obloučků malých liter. Základní ruka používá, avšak ne zcela důsledně, *e caudata* v genitivu feminin a na počátku slova *episcopus*, zachovává psaní *t* v koncovce *-tio*. Nejdůležitější údaje píše majuskulami (GEORGII *martyris* k 24. 4., *Assumptio* S. MARIAE k 15. 8.), nedůsledně též údaje následujících měsíců při počátku dnů počítaných od kalend. V březnu jiná, lehčí ruka, o něco mladší, připsala jako jediné středověké přípisy tohoto textu k 19. *Leonis pape* a k 29. *Petri martyris*. V textu jsou ale i přípisy humanistickou minuskulou psané několika rukama,²¹ z téže doby pocházejí zřejmě i ojedinělé razury (2. 11.), související s jiným zařazením svátku. Lednový kalendář je používáním zcela setřelý, takže vlastně chybí. Jako jeden z mála zachycuje tento kalendář počet lekcí k jednotlivým dnům (pouze III nebo XII červeně psanou číslicí), údaje ale chybějí pro prosinec. Jednotlivě a nedůsledně jsou interlineárně zachyceny údaje o zvláštní antifoně (pouze červené *a*). Jakékoliv další údaje a údaje jiného typu tento kalendář neobsahuje. Kalendář přináší poměrně omezený výběr světců, který představuje základní úzus platný ve svatojiřském klášteře po celý středověk, je pravděpodobné, že vznikl přímo v klášteře. Rukopis obsahuje ludmilské officium listopadové (s legendou *Recordatus*) i zářijové (s legendou *Subtrahente*), přičemž v kalendáři je svátek *Ludmile martyris* červeně zaznamenán k 10. 11. (tj. přenesení), zatímco k 16. 9. zcela chybí. Termínem *post quem* vzniku kalendáře je proto rok 1142 jako počátek intenzivního kultu svěťce, šířeného právě ze svatojiřského klášteře.²² Vznik rukopisu s ním a s výstavbou jižní věže nad kaplí sv. Ludmily po požáru 1142 zřejmě následně souvisí.

20 J. TRUHLÁŘ, *Catalogus*, č. 1128; V. PLOCEK, *Catalogus*, č. 51.

21 Za zmínku stojí přípis 17. století k 7. 10: *tuto na ten den začíná se sedm žalmu, když jsou tři lekci*, který opakuje obdobný přípis k témuž dni v XII A 22, připsaný tam lehkou rukou cca prvé poloviny 16. st. (jeho druhá část tu má znění *kdež sou tři velcí*).

22 Poslední kapitola *Letopisu kanovníka vyšehradského*, FRB II, ed. Josef EMLER, Pragae 1874, s. 235–7.